त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपालका प्रमुख राजनीतिक दलहरुको संघीयता सम्बन्धी दृष्टिकोणः तुलनात्मक अध्ययन

(संविधानसभा निर्वाचन २०६४मा प्रस्तुत चुनावी घोषणा-पत्रको आधारमा)

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय राजनीतिशास्त्र विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौंपत्रको प्रयोजनको निमित्त प्रस्तुत

शोध-पत्र

प्रस्तुतकर्ता

लेखनाथ पोखेल

रोल न.:०६३/०३

राजनीतिशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस

पोखरा

त्रि.वि दर्ता न.: ६-१-४८-७७४-९९

२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
राजनीतिशास्त्र विभाग
पोखरा

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत राजनीतिशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यक्रम अनुरुप दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ श्री लेखनाथ पोखरेलले नेपालका प्रमुख राजनीतिक दलहरुको संघीयता सम्बन्धी दृष्टिकोणः तुलनात्मक अध्ययन (संविधानसभा निर्वाचन वि.स. २०६४ को घोषणा पत्रमा आधारित) शीर्षकको शोध-पत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन तथा सुपरिवेक्षणमा तयार गर्नुभएको हो । शोधकर्ताले तयार गरेको शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु। प्रस्तुत शोध-पत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु।

गिरधारी सुवेदी
शोध निर्देशक
राजनीतिशास्त्र विभाग
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
पोखरा

मितिः २०६५/१०/

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
राजनीतिशास्त्र विभाग
पोखरा

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय राजनीतिकशाश्त्र विषयको स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम अनुरुपको दशौं पत्रको प्रयोजनका लागि श्री लेखनाथ पोखेलद्वारा "नेपालका प्रमुख राजनीतिक दलहरूको संघीयता सम्बन्धी दृष्टिकोणः तुलनात्मक अध्ययन" (संविधानसभा निर्वाचन वि.सं. २०६४ को चुनावी घोषणापत्रमा आधारीत) शिर्षकमा तयार पारिएको शोध-पत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरीएको छ ।

शोध-पत्र मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुखः- सह-प्राध्यापक श्री ध्रुव के.सी.

२. शोध निर्देशकः- शिक्षण सहायक श्री गिरधारी सुवेदी

३. वाह्य परिक्षकः- उप-प्राध्यापक डा. श्री ज्ञानवहादुर कार्की

मिति : २०६५/१०/

दुईशब्द

संघीय व्यवस्थाको सम्बन्धमा तयार पारिएको यस शोध पत्रमा संङ्घात्मक व्यवस्थाको सिद्धान्त, अवधारणा तथा यसका केही प्रयोगहरुको बारेमा विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ । राज्यसत्ताका हक र दायित्वहरु केन्द्रमा मात्र सीमीत नगरी इकाईहरु बीच बाँडफाँड गर्ने शासन प्रणाली नै संघीय शासन प्रणाली हो अर्थात राज्यसत्ताका हक र दायित्वहरु केन्द्र प्रदेश र स्थानीय सरकारमा बाँडफाँड गरी शासन संचालनको प्रबन्ध मिलाइएको शासन व्यवस्थालाई संघीय शासन व्यवस्था भनिन्छ । आधुनिक राजनीतिमा संघीय व्यवस्थाको पहिलो प्रयोग संयुक्त राज्य अमेरीकाबाट भएको हो ।

नेपालमा संघीय शासन व्यवस्थाको अवधारणा माओवादीको जनयुद्धको समयबाट शुरु भएको हो । अन्तरिम संविधान २०६३ पहिलो संशोधनले नेपालमा संघीय आधारमा राज्यको पुनः संरचना गर्ने प्रावधान थपिएको छ भने संविधानको तेस्रो संशोधनले नेपाल एक संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक मुलुक हुने उल्लेख गरी संविधान सभाको पहिलो बैठकले त्यसलाई अनुमोदन गरीसकेको परिपेक्षमा यस विषयमा बहस निरन्तर अगाडि बढी रहेको छ ।

संविधानको व्यवस्थालाई मुर्तरुप दिन संविधानसभा निर्वाचन, २०६४ मा नेपालका राजनीतिक दलहरुले प्रस्तुत गरेका प्रायः सबै घोषणा-पत्रमा एकात्मक व्यवस्थाको अन्त्य गरी संघीय व्यवस्था स्थापना गरिने उल्लेख गरेका छन् यस शोध पत्रमा माओवादी, एमाले, नेपाली काँग्रेस, मधेसी जनअधिकार फोरम तराई मधेस लोकतान्त्रिक पार्टीले संघीय व्यवस्था सम्बन्धमा गरेको प्रतिबद्धता र राष्ट्रिय जनमोर्चाले संघीय व्यवस्था विरुद्ध दिएको अभिमतलाई विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

यस शोध-पत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो अमुल्य समय उपलब्ध गराएर निरन्तर सुझाव तथा सल्लाहबाट निर्देशन गर्नु हुने आदरणीय गुरु श्री गिरधारी सुवेदी प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै सोध कार्यका लागि मलाई निरन्तर सुझाव र सल्लाह प्रदान गर्नुहुने उप-प्राध्यापक श्री भिमनाथ बराल तथा राजनीतिशास्त्र विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराका गुरुहरु प्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोध कार्यमा आफ्नो सल्लाह, सुझाव प्रदान गरी सहयोग गर्नु हुने मित्र

गंगा बहादुर क्षेत्री र गीता शर्मा प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यसरी नै शोध कार्यका लागी आवश्यक पाठ्यसामाग्री संकलनमा सहयोग गर्नुहुने नारायण प्रसाद पोखेल, विशाल सुवेदी, त्रि. वि. केन्द्रिय पुस्तकालय तथा त्रि. वि. क्षेत्रिय पुस्तकालय पोखराका कर्मचारीहरु र सर्वेक्षणमा सहभागी भै सहयोग गर्नुहुने महानुभावहरु प्रति धन्यबाद ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै भाषा सम्पादनमा सहयोग गर्नुहुने लक्ष्मी पौडेल तथा शुद्धा-शुद्धीमा सहयोग गर्नु हुने उप-प्राध्यापक श्री धनपती सुवेदी प्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमाः कम्प्यूटर सम्बन्धी कार्य गरी सहयोग गर्नुहुने पशुपती लम्साल र अञ्जु पोखेल तथा कियटिभ कम्प्यूटर्स एण्ड सेक्रेटरीयल सर्भिस प्रति पनि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

लेखनाथ पोखेल

राजनीतिशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

०३/०६२

बिषयसूची

पेज नं

सिफारिस-पत्र

स्वीकृती-पत्र

दुईशब्द

संक्षेपीकरण

परिच्छेद –१

शोध-पत्रको परिचय	**१-८**
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४ अध्ययनको महत्व	५
१.५ पूर्वसाहित्यको समीक्षा	५
१.६ अध्ययन विधि	७
१.७ अध्ययनको सीमा	८

परिच्छेद –२

संघीयताको पृष्ठभूमि	**९-२८**
२.१ संघीयताको परिचय	९
२.२ संघीय शासनको अवधारणा	१३
२.३ सङ्घात्मकताको आवश्यकता	१५
२.४ सङ्घ निर्माणको तरिका	१७
२.४.१ एक आपसमा आवद्ध हुने विधि	१७
२.४.२ एक आपसमा आवद्ध गराई राख्ने विधि	१७
२.५ संघीयताका आधारहरू	१८
२.५.१ जातीयता	१९
२.५.२ भौगोलिक र क्षेत्रीयता	१९
२.५.३ आयस्रोत/प्राकृतिक स्रोत साधन	१९

२.५.४ भाषा २०

२.५.५ जनसंख्या २०

२.५.६ ऐतिहासिक चिनारी २०

२.६ राज्य प्रणालीका स्वरुपहरू २१

२.६.१ एक परिचय र बहुपरिचय २२

२.६.२ मिल्दोजुल्दो र फरक-फरक २२

२.६.३ केन्द्रिकृत र बाहिरी संघात्मक स्वरुपको संघीय व्यवस्था २३

२.६.४ दोहोरो वा प्रतिस्पर्धात्मक र सहकार्यात्मक संघीय स्वरुप २३

२.६.५ शुरुदेखिको र पछि बनेको संघीय स्वरुप २४

२.६.६ औपचारिक र प्रभावकारी संघीय स्वरुप २४

२.७ संघीयताका फाइदा/बेफाइदाहरू २५

२.८ संघीय शासन पद्धतिका विशेषताहरू २७

परिच्छेद –३

संघात्मक शासन पद्धतिको उत्पति र विकास २९-४१

३.१ विश्वमा संघात्मकताको उदय र विकासक्रम २९

३.२ संघीय शासन पद्धति भएका मुलुकहरूको संरचनात्मक व्यवस्था ३२

३.२.१ संयुक्त राज्य अमेरिका ३३

३.२.२ स्विजट्जरल्याण्ड ३४

३.२.३ भारत ३६

३.३ एकात्मक राज्यव्यवस्थाबाट संघात्मक राज्य व्यवस्था अपनाउने मुलुकहरू र तिनीहरूको संरचनात्मक पक्ष ३७

३.३.१ बेल्जियम ३७

३.३.२ इथियोपिया ३८

३.४ संघात्मकबाट एकात्मकमा फर्केका मुलुकहरू र तिनीहरूको राजनैतिक व्यवस्था ३९

३.४.१ क्यामरुन ४०

३.४.२ युगाण्डा ४१

परिच्छेद –४

नेपालमा संघात्मक राज्यव्यवस्थाको उत्पत्ति ४२-७३

४.१ नेपालमा संघात्मक राज्यव्यवस्थाको ऐतिहासीक पक्ष ४२

४.२ नेपालमा सङ्घात्मकताको आवश्यकता ४४

४.३ नेपालमा संघीयताको स्वरुप र संरचना ५७

४.३.१ संघीय संरचनाका आधारहरू ५८

४.३.२ संघीय संरचनाको तहगत बनौट ६५

४.३.३ संघीय संरचनाको स्वरुप ६६

४.४ नेपालमा संघीयताका सवल र दुर्वल पक्ष ६९

परिच्छेद –५

नेपालका प्रमुख राजनीतिक दलहरूको संघीयता सम्बन्धी दृष्टिकोणको तुलनात्मक अध्ययन ७४-९३

५.१ नेपाल कम्ययुनिष्ट पार्टी (माओवादी) ७५

५.२ नेपाली काँग्रेस ८०

५.३ नेकपा (एमाले) ८३

५.४ मधेसी जनअधिकार फोरम ८६

५.५ तराई-मधेस लोकतान्त्रिक पार्टी ८८

५.६ राष्ट्रि जनमोर्चा ८९

परिच्छेद –६

निष्कर्ष र सुझावहरू ९४-१००

६.१ निष्कर्ष ९४

६.२ सुझावहरू ९८

अनुसूचीहरू १०१-१२३

अनुसूची–१ १०१

अनुसूची–२ १०४

अनुसूची–३ ११०

अनुसूची–४ ११३

अनुसूची–५ ११५

अनुसूची–६ १२०

सन्दर्भसूची १२४

संक्षेपिकरण

नेकपा	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी
नेकपा (माओवादी)	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी)
नेका	नेपाली काँग्रेस
नेकपा (एमाले)	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत मार्क्सवादी-लेनिनवादी)
मजफो	मधेसी जनअधिकार फोरम
तमलोपा	तराई-मधेस लोकतान्त्रिक पार्टी
राजमो	राष्ट्रिय जनमोर्चा
वि.स.	विक्रम संवत